

UOT:930.85.

1991-2003-CÜ İLLƏRDƏ TÜRKİYƏ-AZƏRBAYCAN MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİ

Hüseynova Günel Fariz qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
huseynova_ gudel@inbox.ru

Xülasə: *Türkiyə ilə Azərbaycan arasında münasibətlər tarixin demək olar ki, hər bir dövründə mühüm əhəmiyyət kəsb edib. Yaxın tarixə nəzər saldıqda bu əlaqələrin Heydər Əliyev dövründə xeyli inkişaf etdiyi müşahidə olunur. Bu müddət ərzində iki ölkə arasında əlaqələr demək olar ki, bütün sosial sahələrdə, xüsusən də iqtisadiyyat və siyasətdə xeyli inkişaf edib. Belə ki, zaman keçdikcə iki ölkə arasındakı bu yaxınlıq bir çox sazişlər imzalanmaqla strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə çatıb. Azərbaycanın bugünkü səviyyəyə çatmasında fəal rol oynayan, Azərbaycanı müəyyən mənada “can” edən Heydər Əliyev “Azərbaycan-Türkiyə münasibətləri”nin möhkəmləndirilməsi istiqamətində atdığı addımlarla da gündəmə gəlmiş və bu gün də öz işini görüb.*

Açar sözlər: Türkiyə, Azərbaycan, Mədəniyyət

Ключевые слова: Турция, Азербайджан, Культура

Keywords: Turkey, Azerbaijan, Culture

Uzun illər müxtəlif siyasi, iqtisadi və ideoloji sistemlərin bir parçası olan Türkiyə və Türkiyə Cümhuriyyəti Sovet İttifaqının dağılmasından sonra bir proses olaraq davam edən yeni dünya düzənində öz rolunu oynamışdır. Dövlət və hökumət başçılarınin yüksək səviyyəli görüşləri və siyasi, diplomatik, ticarət, iqtisadi və az da olsa hərbi, eləcə də mədəni sahələrdə əlaqələr qurulub inkişaf etdirildi. Türk dünyası, Mədəniyyət Nazirliyi, Milli Təhsil Nazirliyi, TİKA, Xarici İşlər Nazirliyi, Diyanət İşləri Nazirliyi ilə əlaqələrin inkişafında mədəni sahələrdə əlaqələr, onların tarixi və mahiyyəti haqqında daha geniş fikir sahibi olmuşdur. TRT, YÖK, Atatürk Dil, Tarix və Mədəniyyət Universiteti, Mətbuat və İnformasiya Baş İdarəsi, Türk Dünyası Araşdırmalar Vəqfi və Türk Kültür İnstitutu və TÜDEV (Türk ölkələri və toplumları, dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq) Fond əhəmiyyətli töhfələr verdi.

Baş verənlərin işığında türk xalqı yeni imkanlar qazandı, ölkələr arasında yaxınlıq mədəni əlaqələrlə güclənməyə başladı. 1992-ci ildən Türkiyədə təkcə Türk Cümhuriyyətlərindən deyil, digər türk və qohum toplumlardan olan tələbələrin də Türkiyədə təhsil almasına imkan yaradan Böyük Tələbə layihəsi həyata keçirilir. Türk Cümhuriyyətlərindən minlərlə tələbə Türkiyədə universitetlərdə təhsil almaq imkanı qazanıb. 2000-ci illərə qədər türk cümhuriyyətlərindən təxminən 13 min tələbə Türkiyə universitetlərində təhsil alırdı. 2000-ci illərdən sonra türk cümhuriyyətlərindən tələbələrin Türkiyəyə dövlət təqaüdü ilə gətirilməsi davam edirdi. Ümumiyyətlə insanları özü, cəmiyyəti, xalqı və milləti üçün dəyər yarada biləcək səviyyəyə çatdırmağı hədəfləyən təhsil, millətin keçmişi ilə gələcəyi arasında körpü qurmağa hesablanıb. Türkiyə də türk cümhuriyyətlərini müxtəlif platformalarda birləşdirərək təhsil, mədəniyyət, elm və texnologiya kimi sahələrdə əməkdaşlığın ortaq dəyərlər ətrafında inkişaf etdirilməsi yolunu həyata keçirmişdir. 21-23 mart 1993-cü il tarixlərində MHP sədri Alparslan Türkeşin təşəbbüsü ilə Antalyada “Türkiyə Milli və Toplumların Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq Konfransı” toplandı və o, sədrlik etdi. Müstəqil Türkiyə Cümhuriyyətindən və digər ölkə və bölgələrdəki türk icmasından 800-dən çox nümayəndənin qatıldığı bu konfransa Türkiyə böyük əhəmiyyət verir. Prezident T.Özal, Baş nazir S.Dəmirəl və bir çox digər nazirlərin iştirakı bu əhəmiyyəti göstərdi. Yarış ənənəvi olaraq 2000-ci illərə qədər keçirilirdi və 2006-cı ilə qədər 10 yarış keçirilib. Qurultay həm də təxminən bir əsr əvvəl İsmayıl Qaspiralının formalaşdırdığı “dil, fikir və əsər

vəhdətinin” rəsmi ifadəsi kimi qəbul edildi. 1992-ci ildə Türkiyə Respublikası Mədəniyyət Nazirləri Şurası tərəfindən yaradılan TÜRKSÖY-un məqsədi türkdilli ölkələrin ortaq türk dili, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti və fərqli mədəni dəyərləri ilə bağlı hərtərəfli araşdırmalar aparmaqdır. 1993-cü il iyulun 12-də Almatıda Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan və Türkiyə arasında müqavilə imzalandı.

Türkiyə Cümhuriyyəti ilə rəsmi fəaliyyətə başlayan TÜRKSÖY ilk görüşdən etibarən zəngin türk mədəni irsinə malik çəltik sahələrinin tədqiqi, sınaqdan keçirilməsi və mədəni integrasiyası üçün türk xalqları arasında mədəni əməkdaşlıq üçün ciddi fəaliyyətlər həyata keçirməyə başlayıb. O vaxtdan bəri KKTC və digər türk muxtar hökumətləri, respublikaları və icmaları TÜRKSÖY-a üzv olublar. TÜRKSÖY ortaq mədəni dəyərlərlə dostluq və qardaşlığın möhkəmlənməsi üçün türk xalqları arasında əməkdaşlığın gələcəyi, mədəni əlaqələrin möhkəmlənməsi və inkişafı baxımından mühüm mərhələyə çatıb. dövlət və ədəbiyyat sahəsində - Əmir Teymur və Huzli kimi təfəkkürlər, “Manas” və “Kitabi Dədə Qorqud” kimi böyük türk dastanları. Dil, əlifba, ortaq tarix araşdırmaları, ədəbiyyat və dərslər istehsalı bu əlaqənin mühüm ölçülərini təşkil edir. 1990-cı illərdə türk dünyası üçün ortaq əlifbanın yaradılması ideyası çoxlu iştirakçı ilə bir platformada müzakirə olunurdu.

Azərbaycanda ortaq əlifba problemi 1990-cı illərin əvvəllərində müşahidə olunub. 1939-cu ildən kiril əlifbasından istifadə edən Azərbaycan 1991-ci ilin dekabrında latın əlifbasına keçmək qərarına gəlib. 18-20 noyabr 1991-ci ildə Mərmərə Universiteti Türk İnstitutunun təşkil etdiyi Beynəlxalq Müasir Türk Əlifbası Simpoziumunda 34 hərfdən ibarət əlifba layihəsi müzakirə edilmişdir. Azərbaycan mədəniyyəti türk mədəniyyətinin bütün xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Mustafa Kamal Atatürkün “Azərbaycanın sevinci sevincimiz, ağrısı kədərimizdir”, Heydər Əliyevin “Biz bir millət, iki dövlətlik” kəlamları münasibətlərin tarixini, bu gününü və inkişaf istiqamətini aydın şəkildə ortaya qoyur. İki ölkə arasında Türkiyə ilə iki ölkə arasında Türk Türk Azərbaycan bir insanın ifadə edə biləcəyi ən mükəmməl düstur sayılır. Türkiyə ilə Azərbaycan arasında mədəni əlaqələrin inkişafında iki ölkə arasında qarşılıqlı televiziya və radio yayımı və tələbə mübadiləsi böyük rol oynamışdır.

2012-ci ildə Türkiyə ilə Azərbaycan arasında mübadilələrin 20-ci ildönümü münasibətilə Türkiyə Respublikası və Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təşkilatçılığı ilə “Azərbaycan və Türkiyə arasında Diplomatik Münasibətlərin 20-ci ildönümü” fotosərgisi. Sərgidə açılış nitqi ilə çıxış edən Türkiyə Xarici İşlər Nazirliyinin ikitərəfli siyasi məsələlər üzrə baş direktorunun müavini Həiri Həilet Yarağ Azərbaycanın sürətli inkişafından, regiondakı rolundan və BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvəqqəti üzvü kimi rolundan danışdı. O, Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin xüsusiyyətlərini, iki qardaş ölkə arasında həyata keçirilən strateji tərəfdaşlıq layihələrinin və yeni planların əhəmiyyətini diqqətə çatdırıb. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanda mənəvi, milli-mənəvi dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi istiqamətində həyata keçirilən mədəni-sosial siyasət yenidən quruldu. Milli, ənənəvi və mənəvi dəyərləri vurğulamaq, humanist və humanitar baxışları əhatə etmək də daxil olmaqla bir çox seçimlər edildi. 1990-cı ildən Azərbaycan ilə Türkiyə arasında münasibətlər yeni mərhələyə qədəm qoyub. 1990-cı ilin yanvarında İstanbul, Ankara, Kayseri və Konyada “Azərbaycan İncəsənət Festivalı” keçirildi. Bosforda keçirilən tədbirdə Azərbaycanın xalq artisti, skripka ifaçısı Sərvət Quriyev, opera müğənnisi Lutfiyar İmmanov, musiqişünas Ərşad Bağirov, Azərbaycan Dram Teatrının aktyorları və “Həri Bülbül” folklor qrupu da iştirak edib. 1990-cı ilin ən mühüm hadisələrindən biri Bakıda Mirzə Fətəli Akundov adına teatrda türk bəstəkarı Nevit Kodarinin Van Qoq operasının Qala Gecəsi oldu. 1990-cı ildə Trabzonda, 1992-ci ildə Bax Həqani Ticarət Mərkəzində rəsm sərgiləri keçirildiyi halda, 1992-ci ilin mayında Bakıda “Çağdaş Türk Rəsm Bölməsi” sərgisi açılmışdır. Bu sərgilərdə Mehmet Başbuğ, Nevzat Akoral, Türk

Eşref Üren, Osman Zeki Oral, Nüzhet İslimyeli kimi türk müasir incəsənətinin önəmli adları da iştirak edib. Bu sərgilər iki ölkə arasındakı bədii fərqləri əks etdirir əlaqələrin əsasını qoydu. Sərbəst ünsiyyəti, milli və bəşəri dəyərləri əks etdirən sərgilər əsasən İstanbulda keçirilirdi. Bu arada, 1990-cı ildə İstanbulda azərbaycanlı xalçaçı Kamil Əliyevin əsərlərindən ibarət sərgi açıldı. Sərgidə Nizami, Fizli və Puşkin kimi mühüm şəxsiyyətlərin portretləri ilə yanaşı, Mustafa Kamal Atatürkün portreti də yer alıb. 1991-ci ildə İstanbulda Ramko İncəsənət Qalereyasında rəsm sərgisi keçirildi. 1992-ci ildə iki ölkə arasında türk tələbələr üçün mübadilə proqramı imzalandı. Bu proqram çərçivəsində 2000-dən çox azərbaycanlı tələbə Türkiyənin ali təhsil müəssisələrində təhsil alıb. Proqramın məqsədlərinə dostluq və qardaşlığın qurulmasına və inkişafına imkan verən xüsusiyyətlər daxildir. Layihə həm də təhsil işçiləri üçün tələbə problemləri ilə məşğul olmaq üçün bir missiya yaratdı. Azərbaycan universitetlərini bitirib Türkiyəyə qayıdan gənclərin diplomlarının dövlət qurumları tərəfindən tanınmaması onların təhsil almasına mane olub. Bu problem 1998-ci ilin noyabrında təhsil və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq yolu ilə həll edildi. 1994-cü ildə imzalanmış tərəfdaşlıq sazişi iki ölkənin mədəniyyət, incəsənət, sosial və iqtisadi inkişafını təşviq etməkdir. Mayın 30-da Azərbaycan ilə Türkiyə arasında idman sahəsində əməkdaşlıq, mədəniyyət və incəsənət sahəsində əməkdaşlıq, təhsil və elm sahəsində əməkdaşlıq, elmi-texniki, sosial, mədəni və iqtisadi əməkdaşlıq haqqında Protokol imzalanıb.

1994-cü ildə Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin anım gecəsi mədəniyyət mübadiləsinin mühüm addımlarından biri olmuşdur. 1995-ci ildə Azərbaycanda akademik, doktor, Ali Təhsil Şurasının sədri İhsan Doğramacının səksən illik yubileyi qeyd olundu. 1997-ci ildə Təhsil Nazirliyi tərəfindən təhsilin və elmin inkişafı haqqında müqavilə imzalanıb. Bu sazişlər iki ölkə arasında mədəni mübadiləni gücləndirdi. Bu integrasiya mədəni əlaqələrin əsas vasitəsi olsa da, sürətlə inkişaf etməyə, davamlılığını təmin etməyə çalışıb. 1997-ci ildə Türkiyənin kütləvi informasiya vasitələrinin Azərbaycanda izləyiciləri ilə görüşməsi üçün yeni müqavilə imzalandı. 1997-ci ildə Azərbaycan-Türkiyə Dostluq və Əməkdaşlıq Fondu yaradılıb.

Türkiyə məktəb binalarının təmiri və tələbələrin dərs vəsaitləri ilə təmin olunması üçün Azərbaycana çoxlu maliyyə yardımı göstərmişdir. Lakin Diyanət Vəqfi türk işçi qüvvəsinin köməyi ilə ali təhsil müəssisəsi olan Bakı Dövlət Universitetində (BDU) Din Fakültəsi açıb. Təhsil sektoruna böyük maliyyə dəstəyi də tələbə və müəllimlərin sayının artmasına təsir göstərmişdir. Əslində, tələbələrin sayı 4800-ə, dərs deyən müəllimlərin sayı isə 500-ə çatıb ki, bu da xeyli artım deməkdir. 90-cı illərdən əvvəlki dövrdə Sovet İttifaqı hökuməti Azərbaycan xalqının maddi və mənəvi sərvətlərini məhv etməyə yönəlmiş dövlət və dövlət dəyərlərinin özgəninkiləşdirilməsi, dəyişdirilməsi siyasəti aparırdı. Bununla belə, onun sənət sahəsində yüksək səviyyədə təhsili var idi. Bu biliklərdən yararlanmaq üçün getdikcə daha çox türkiyəli tələbələr Azərbaycanda incəsənət sahəsində təhsil alırlar. Bu tələbələr mədəniyyətin və digər sahələrin inkişafında faydalı rol oynayıblar. Azərbaycanlı rəssam Tahir Salahov 2002-ci ildə türkiyəli qrafika rəssamı Aydın Erkmən və rəssam Turan Errol ilə birlikdə Atatürk və Qurtuluş Mühəribəsi Muzeyinin yaradılmasında öncül olub. Bu layihədə Rusiya və Azərbaycan rəssamları iştirak ediblər. 2001-ci ildə Azərbaycanın paytaxtı Bakıda Atatürk Araşdırma Mərkəzi açılıb. 2002-ci ildə Atatürk Mərkəzi Atatürk irsinin təbliği və qorunub saxlanması ilə bağlı seminar təşkil edib. 2004-cü ildə Azərbaycanda Atatürk Mərkəzində “Türk Təhsili: Şərqin Qərblə Buluşduğu Yer” adlı tədbir keçirilib. Tədbir azərbaycanlı tələbələrə Türkiyənin təhsil sistemi ilə tanış olmaq imkanı verib. 2003-cü ildə “Türkiyə-Azərbaycan Münasibətləri 21-ci ildə” adı altında təşkil edilən forumda mədəniyyət, sosial və təhsil əlaqələrinin inkişafı istiqamətində addımların atılmasında Türkiyə mühüm rol oynamışdır. Əslində, 2003-cü ildə Azərbaycanın xalq yazıçısı, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin prezidenti Anar

Ruzayevin 65 illik yubileyi münasibətilə İstanbulda “Annarlı həftəsi” adlı tədbir təşkil olundu. Sərgi zamanı Annanın həyatından bəhs edən fotosəkillər və filmlər nümayiş etdirilib, “Anna ilə görüş” filminə baxılıb. Həmçinin yazıçının “Beşmərtəbəli malikanənin altıncı mərtəbəsi” əsəri “Tia Toro” jurnalında teatrşünas tərəfindən götürülüb. Həmçinin 2004-cü ildə Azərbaycan təşkilatlarının Türkiyəyə inteqrasiyasını həyata keçirən Türkiyə-Azərbaycan Dərnəkləri Federasiyası yaradılıb və konfrans Türkiyənin mədəniyyət beşiyi olan Hatay vilayətinin İskəndərun şəhərində keçirilib. Türkiyədə müxtəlif fond və təşkilatlar da Azərbaycanda dini təhsillə bağlı araşdırmalar aparırlar. Türkiyə Diyanət Vəqfi İlahiyyat Fakültəsi ilə yanaşı, Bakı Türk Liseyi də Bakıda təhsilini davam etdirir. Əziz Mahmut Huda Fonduna bağlı Gəncliyə Yardım Fondu humanitar yardımdan tutmuş müxtəlif maarifləndirici fəaliyyətlərə qədər geniş spektrli fəaliyyətlər həyata keçirir.

Ədəbiyyat

- 1.Akçali, Pınar: “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlık Dönemi Temel Sorunlarına Genel Bir Bakış”, Marmara Üniversitesi. 2001.
- 2.Akdoğan, Seçkin: “Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti İlişkileri (1991-2000)”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s.19-22.
3. Aktan, Coşkun Can ve Hasan Tutar, “Organizasyonda Kural ve Kurumlar: Kurumsal Kültür, İçinde”: C.C. Aktan, Kurumsal Kültür – Organizasyonlar, Kurallar ve Kurumlar, Ankara: Spk Yayını, 2006. s.1.
- 4.Aliyev, Cavid: “Azerbaycan’da Eğitim Sistemi”. Journal of Social and Humanities Sciences Research, (74), 2021 .s. 2492.
- 5.Türkiye İmaji”. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara. 2002. s.21.
6. Allen, Michael ve Richa Gupta, Arnaud Monnier: “The Interactive Effect of Cultural Symbols and Human Values on Taste Evaluation”, Journal of Consumer Research. 2008. Vol. 35, No. 2. s.295.

ТУРЕЦКО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ В 1991-2003 ГГ

Гусейнова Гюнель Фаризовна
Резюме

Образование и общее культурное единство являются одними из важнейших элементов турецко-азербайджанских отношений. Первые образовательные отношения между Турцией и Азербайджаном начались после подписания «Меморандума о взаимопонимании» 29 февраля 1992 года. Благодаря этому соглашению на сегодняшний день между двумя государствами подписано 11 соглашений и протоколов в сфере образования. Помимо образования, культурные связи также являются одним из важных вопросов, координируемых между Азербайджаном и Турцией.

TURKISH-AZERBAIJANI CULTURAL RELATIONS IN 1991-2003

Huseynova Gunel Fariz
Summary

Education and common culture are one of the most important elements in Turkey-Azerbaijan relations. The first education relations between Turkey and Azerbaijan began after the "Memorandum of Understanding" was signed on February 29, 1992. With this agreement, 11 agreements and protocols have been signed between the two states in the field of education to date. In addition to education, cultural relations are also one of the important issues coordinated between Azerbaijan and Turkey.

Rəyçi: s.e.d., dos. Asim Məmmədov.
Gəncə Dövlət Universitetinin Sosial fənlər kafedrasının 16 sentyabr 2024-cü il tarixli 01saylı iclas protokolu.
Daxil olma tarixi 10 oktyabr 2024-cü il